

טמא ופסול

א. ההבדל בין "טמא" לבין "פסול"

המשנה בטהרות (ב:ג-ה) דנה בטומאת אוכלין, וקובעת שרמת הקדושה הקיימת באוכל משפיעה על רמת הטומאה אליה יכול אותו האוכל להגיע:

א. **חולין**, שאין להם קדושה כלל, יכולים להיות ראשון או שני לטומאה.¹

ב. **תרומה**, שיש לה רמה מסויימת של קדושה, יכולה להיות אפילו שלישי לטומאה.

ג. **קודש**, שיש לו רמה גבוהה יותר של קדושה, יכול להיות אפילו רביעי לטומאה.

ישנם הבדלים בין רמות הטומאה השונות. המשנה (טהרות ב:ג) אומרת שאוכל של חולין שהוא ראשון לטומאה מוגדר כ"טמא ומטמא", כלומר שיש בו טומאה והוא גם יכול להעביר את הטומאה לאוכל אחר. בנוסף, תרומה שהיא ראשון או שני לטומאה, וכן קודש שהוא ראשון, שני או שלישי לטומאה נכללים בקטגוריה של "טמאים ומטמאים". ברם, לגבי אוכל של חולין שהוא שני לטומאה, המשנה אומרת שהוא "פסול ואינו מטמא". כמו כן, תרומה שהיא שלישי לטומאה וקודש שהוא רביעי לטומאה מוגדרים גם הם על ידי המשנה (שם) כ"פסולים ואינם מטמאים".

ההגדרה של המונח "פסול" במשנה איננה ברורה. הרמב"ם (הקדמה לפיה"מ"ש על סדר טהרות, פיה"מ לטהרות ב:ג, הל' שאר אבות הטומאה יא:א) מסביר שכוונת המלה "פסול" היא שהאוכל אינו מסוגל לטמא אוכל אחר מאותו סוג (כלומר, שני בחולין אינו עושה שלישי בחולין, שלישי בתרומה אינה עושה רביעי בתרומה ורביעי בקודש אינו עושה חמישי בקודש). הגדרת הרמב"ם מתייחסת אל ההשלכה ההלכתית למעמדים של "טמא" ו"פסול", אבל יש לשאול האם קיים הבדל מהותי ביניהם. ישנן מספר ראיות, אותן נסקור בהמשך, מהן עולה שההבדל בין המונח "טמא" לבין המונח "פסול" אינו הבדל לשוני גרידא, אלא הבדל מהותי. בהסבר הדבר ניתן להציע שאוכל "פסול" אינו טמא בכלל, ואין תהליך של

1 התוס' בפסחים (יד. ד"ה רביעי בקודש) סבורים שאוכל שנגע במת הופך להיות אב הטומאה לטמא חפץ להיות ראשון, למרות שאינו מטמא אדם וכלים כשאר אבות הטומאה. אם כן, במובן מסויים אוכל יכול להיות אב הטומאה גם כן. עיין בשיעור "אבות ותולדות בטומאה" בהערה 17.

היטמאות באוכל ש"נפסל". כלומר, האוכל נפסל מייעודו או מצוותו על ידי עצם החיכוך בחפץ טמא, גם ללא היטמאות. כפי שנראה להלן, גישה זו מתרצת קושיות רבות שעולות בגמרא. על פי הבנה זו, סביר לחלק בין קטיגוריות שונות:

א. **קודש**: מאד סביר לומר שיש מעמד מיוחד של "פסול" ביחס לקודש, וקודש שנגע בשלישי לטומאה אינו עובר תהליך של היטמאות אלא "נפסל". בפרשת צו (ויקרא ז:ט) נאמר: "וְהַבֶּשֶׂר אֲשֶׁר יִגַע בְּכָל טָמֵא לֹא יֵאָכֵל". עולה מהפסוק שיש פסול מיוחד בקודש – אם הוא נוגע בדבר טמא, אסור לאכול אותו. פסול זה דומה לפסולים אחרים כמו נותר, פיגול ויוצא.² לכאורה, פירוש המונח "פסול" בקודש אינו שהקודש נטמא, אלא שהקודש אסור באכילה מפני שנפסל ממצוותו וייעודו, ועל כן אין אפשרות להעביר טומאה הלאה.

ב. **תרומה**: אין פסוק שמזכיר פסול ספציפי ביחס לתרומה שנוגעת בדבר טמא. למרות זאת, ניתן לטעון שכפי שקיים פסול בקודש שנגע בדבר טמא, כך ישנו פסול ביחס לתרומה שנגעה בדבר טמא, שכן גם היא נקראת "קודש" לכמה דינים (ראה כתובות כה).

ג. **חולין**: קשה לטעון שיש פסול מיוחד בחולין, מכיוון שכנראה אין שום ייעוד או מצווה לחולין, וממילא אין איסור שקיים בחולין שנגעו בדבר טמא, לעומת קודש ותרומה שנגעו בדבר טמא שהם אסורים באכילה.³

ב. ראיות והשלכות למעמד של "פסול"

יש מספר ראיות והשלכות לכך שיש מעמד מיוחד של "פסול" בקודש, ואולי גם בתרומה, שאינו קשור להיטמאות:

1. **אין משקין מטמאין אחרים**: הגמרא בפסחים (זט.) מביאה את דעתו של שמואל, הסובר שמדאורייתא משקים מסוגלים לקבל טומאה, אבל אינם מסוגלים להעביר טומאה לאוכל או משקה אחר.⁴ אולם, הגמרא מציעה שאוכל של קודש שנגע

2 להבנת מושגים אלה עיין ברמב"ם הל' פסולי המוקדשין (פרק י"ח).

3 אמנם, ייתכן לטעון שיש ענין לאכול אפילו חולין בטהרה, וראה שיעורי הרא"ל על מסכת טהרות, עמ' 14-9.

4 רב, לעומתו, סבור שאפילו "טומאת עצמן אין להם", כך שמשקים אינם מקבלים טומאה בכלל מן התורה.

במשקים טמאים יהיה פסול בכל זאת, מכיוון שכתוב: "והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל" (ויקרא ז:ט). ניתן להבין שהגמרא סוברת שישנו פסול מיוחד בקודש; לו היינו אומרים שקודש "פסול" פירושו טמא, לכאורה הקודש היה צריך לעבור **תהליך של היטמאות** כדי להיפסל, ורק דבר שמסוגל לטמא היה יכול להעביר טומאה לקודש. מאחר שקודש נפסל אפילו כשנגע במשקין, שאינם מטמאים חפצים אחרים, נראה שקודש "פסול" אינו טמא אלא שנפסל מייעודו ומצוותו.⁵

2. **אין אוכל מטמא אוכל:** הגמ' בפסחים (ד.) קובעת ש"אין אוכל מטמא אוכל", ונחלקו האמוראים ביחס להיקף הדין ברמת הדאורייתא.⁶ אביי סבור שהדין נוהג רק בחולין אבל בתרומה וקודש אוכל מטמא אוכל, רב אדא בר אהבה סבור שהן בחולין והן בתרומה אין אוכל מטמא אוכל, ואילו רבינא סבור ש"מקרא מלא דיבר הכתוב", ואין אוכל מטמא אוכל אף בקודש. את שתי הדעות הראשונות ניתן להסביר על פי דברינו, בהנחה שהדין של "אין אוכל מטמא אוכל" מתייחס להעברת הטומאה. מכיוון שבתרומה ובקודש יש **פסול מיוחד** שנובע מעצם המגע בדבר טמא, אף ללא היטמאות, מובן מדוע אוכל מטמא אוכל.⁷ המחלוקת ביניהן, על פי זה, היא האם רק בקודש קיים פסול זה, או גם בתרומה. את דעת רבינא ש"מקרא מלא דיבר הכתוב", ואין מקום לחלק, ניתן להסביר בשתי צורות:

א. אין מושג של 'פסול מיוחד' אצל תרומה וקודשים, אלא רק טומאה.

ב. הדין של "אין אוכל מטמא אוכל" נוהג גם ביחס לפסול המיוחד, ולא רק בהעברת הטומאה ותהליך ההיטמאות.

3. **שלישי ורביעי מדאורייתא או מדרבנן:** יש מחלוקת ראשונים אם דיני שלישי בתרומה ורביעי בקודש הם מדאורייתא או מדרבנן. רש"י (פסחים יט. ד"ה א"ל) והרמב"ם

5 ניתן להוכיח טענה זו גם מהמשך הגמרא, שם יש נסיון להשוות בין מעמד רביעי בקודש ומשקים (שהרי שניהם טמאים כשלעצמם אך אינם מטמאים חפצים אחרים). השוואה זו נדחית משום ש"רביעי בקודש לא איקרי טמא, האי [משקין] איקרי טמא", והרושם המתקבל הוא שהגמרא סבורה שקודש שנפסל אינו טמא בכלל, בניגוד למשקין שאכן טמאים למרות שאינם מטמאים.

6 מבואר שם שלדברי הכל מדרבנן אוכל מטמא אוכל אף בחולין.

7 כמו כן, יש מקום להסתפק בדינים אחרים של קבלת טומאת אוכלין כמו שיעור כביצה, האם יתכן שלא ינהגו ב'פסול'.

הקדמה לפיה"מ סדר טהרות) סבורים שהם מדרבנן,⁸ אך התוספות (פסחים יט. ד"ה לא) סבורים שהם מדאורייתא. לכאורה, הגמרא בחגיגה (ג.) תומכת בשיטת רש"י והרמב"ם, מאחר שהיא אומרת ששלישי בתרומה ורביעי בקודש הם "מעלה" בלבד, ומשמע שמדובר בדין דרבנן. כיוון שמדובר בתקנה דרבנן, סביר לומר שחז"ל רק תיקנו שיהיו פסולים, ולא טמאים ממש. התוס' חולקים וסוברים שהמונח 'מעלה' יכול להתייחס לדיני תורה, ומשתמע מדבריהם שיש רמה מיוחדת של טומאה. מדוע טומאה ברמה זו מכונה 'מעלה'? ניתן להבין שאף לדברי התוס' לא מדובר על דיני טומאה והעברתה, אלא פסול על ידי עצם החיכוך בדבר טמא.

4. **חיבור בשלישי לטומאה:** המשנה (טהרות א:ח) אומרת שאם חיבר אוכל טמא ברמת ראשון או שני לאוכל טהור, האוכל הטהור מקבל את רמת הטומאה של האוכל הטמא אליו הוא מחובר. אמנם אם חיבר אוכל טמא ברמת שלישי לטומאה לאוכל טהור, האוכל המחובר אינו טמא. ניתן להסביר את ההבדל ביניהם אם נאמר שאוכל שהוא שלישי לטומאה אינו טמא בכלל, אלא רק "פסול". כלומר, הדין של "מחובר" נאמר כל עוד מדובר בטומאה, ולא בפסול מיוחד. על כן, אין הוא נוהג בשלישי בטומאה מאחר ואיננו טמא, אלא פסול.

5. **שלישי בתרומה עושה רביעי בקודש:** תוספות בחגיגה (ג. ד"ה רבי אליעזר) אומרים ששלישי בתרומה אינו מסוגל לטמא רביעי בקודש. לעומת זאת, תוספות בפסחים (יד: ד"ה ואילו) סבורים ששלישי בתרומה אכן מטמא רביעי בקודש.⁹ הרמב"ם (הל' אבות הטומאה יא:ח) פוסק כתוספות בפסחים, שגם שלישי בתרומה מטמא רביעי בקודש. אם שלישי בתרומה אינו טמא ממש אלא "פסול", לכאורה מוכרחים לומר ששלישי בתרומה לא יטמא רביעי בקודש, מאחר שאין טומאה בשלישי בתרומה, וממילא אין טומאה

8 ברם, ייתכן שהם סבורים ששלישי ורביעי הם מדרבנן מפני שמסיבות טכניות אין אפשרות לאוכל להגיע לדרגת שלישי ורביעי מדאורייתא: מדאורייתא אין אוכל מטמא אוכל (פסחים יד.), אלא רק כלי מטמא אוכל. לכן, אפילו אם כלי ראשון לטומאה יטמא אוכל כדי שיהיה שני לטומאה, האוכל לא יטמא אוכל אחר כך כדי לעשות שלישי לטומאה. בנוסף, רק אב הטומאה יכול לטמא אדם וכלים, וממילא אדם וכלים אינם נעשים ראשון או שני לטומאה. לכן, מוכרחים לומר שמדאורייתא אין אוכל בדרגת שלישי או רביעי. מכיוון שמדרבנן אוכל מטמא אוכל, ייתכן שלישי או רביעי לטומאה מדרבנן. עיין עוד בשיעורי הרא"ל על טהרות, עמ' 95-99.

9 התוספות בפסחים מסבירים שרק שלישי שנטמא ע"י טבול יום אינו עושה רביעי בקודש, שכן טבול יום מסוגל רק לפסול ולא לטמא. וראה לקמן באות ג' לגבי מעמד טבול יום.

שיכולה להתפשט לקודש. לעומת זאת, אם שלישי בתרומה נחשב טמא ממש, ייתכן ששלישי בתרומה מסוגל לטמא רביעי בקודש.¹⁰

6. **מלקות לאכילת קודש פסול:** המנחת חינוך (מצוה קמ"ה אות ד) מדייק בשיטות הרמב"ם והראב"ד לגבי מי שאכל קודש ברמת רביעי לטומאה. לדעתו, הרמב"ם סבור שאדם האוכל רביעי בקודש אינו חייב מלקות, ורק מי שאוכל שלישי בקודש לוקה. לדעת הראב"ד, לפי הסבר המנחת חינוך, גם מי שאוכל רביעי בקודש חייב מלקות.¹¹ ייתכן שלדעת הרמב"ם חיוב מלקות קיים דווקא בטומאה ממש, ולא בפסול, ועל כן, אין חיוב מלקות לגבי אכילת רביעי בקודש מכיוון שהינו פסול גרידא, ולא טמא ממש. לעומת זאת, הראב"ד יכול לסבור שגם רביעי בקודש הוא טמא ממש, ומי שאוכל אותו גם חייב מלקות.

ג. "פסול" בתחומים אחרים

יש מספר מקרים אחרים בהם ניתן לומר שיש "פסול" ולא טומאה:

א. **טבול יום:** אדם שטבל במקווה ונטהר מטומאתו, ועדיין לא הגיע זמן צאת הכוכבים, מוגדר כ"טבול יום". טבול יום נחשב כשני לטומאה, ומטמא אוכל להיות שלישי לטומאה. לכן, אם טבול יום נוגע באוכל של תרומה או קודש, **האוכל נפסל** (ע"י זבים ה:ב). אולם, טבול יום שנוגע בכל דבר אחר **אינו מטמא אותו** (ע"י טבול יום ב:ב, רמב"ם הל' שאר אבות הטומאה י:א-ג).

המשנה (פרה ח:ז) קובעת ש"כל הפוסל את התרומה מטמא את המשקין להיות תחילה, לטמא אחד ולפסול אחד, חוץ מטבול יום". כוונת המשנה היא שכל דבר שפוסל תרומה, היינו שני לטומאה, יכול לטמא משקים. אותם המשקים יהפכו להיות ראשון

10 התוס' בפסחים (שם) מחלקים בין סוגים שונים של שלישי – חפץ שנעשה שלישי על ידי טבול יום אינו פוסל קודש, אבל שלישי משאר טמאים פוסל קודש. ההגיון בכך הוא, שלהלכה נפסק (מעילה ה) שטבול יום עושה שלישי בתרומה ורביעי בקודש, על אף שהדבר נתון במחלוקת התנאים (שם). יוצא שאם טבול יום נגע בקודש, הקודש הנפסל אינו מסוגל לפסול קודש אחר. כעת, לא יתכן שטבול יום שנגע בתרומה יהיה חמור יותר ויפסול קודש מאשר טבול יום שנגע בקודש (שכאמור, אינו פוסל קודש). וצריך עיון על כך שהרמב"ם לא חילק באופן הזה, וקבע ששלישי בתרומה עושה רביעי בקודש.

11 ראוי לציין כי דברי הרמב"ם והראב"ד אינם מפורשים בנידון, והמנחת חינוך דימה מילתא למילתא כדי להגיע למסקנתו, יעויין בדבריו.

לטומאה מדרבנן ("תחילה"), למרות שקיבלו את טומאתם משני לטומאה! החריג היחידי הוא טבול יום, שלמרות שהוא נחשב לשני לטומאה, המשקים שהוא נוגע בהם אינם הופכים להיות ראשון לטומאה מדרבנן. ניתן להסביר את הכלל הזה אם נאמר שטבול יום אינו מסוגל לטמא, ורק יכול לפסול. אם כן, טבול יום אינו יכול להעביר טומאה למשקים, מאחר שאין בו טומאה כלל והגזירה של "תחילה" נוהגת אך ורק בטומאה.¹²

ב. פרה: אדם טמא ומי חטאת של פרה אדומה שנטמאו פסולים להזאה. יש לשאול אם הפסול להזאה מבוסס על טומאה, או על פסול מיוחד ללא היטמאות. מחד, ניתן לומר שמדובר על טומאה ממש, מכיוון שטומאה זו עוברת הלאה מאדם אחד לאדם שני. לו היינו אומרים שלא מדובר על טומאה, לא ייתכן שטומאה זו תעבור מחפץ אחד לחפץ שני, שהרי דברים פסולים אינם מעבירים את הפסול שלהם הלאה. מאידך, ישנם דינים חריגים בפרה מהם ניתן להסיק שמדובר על פסול מיוחד ולא טומאה רגילה. למשל, אין מונים דרגות בפרה, כך שהפסול להזאה קיים אפילו אם האדם או המים נוגעים בחפץ שהוא 'מאה לטומאה', דהיינו טהור לגמרי (פרה יב:ו-ז). כיוון שכך, במקרה של עשרה בני אדם שטבלו במקווה לשם פרה ואחר כך אחד מהם נטמא ונגע בחבירו, אפילו אם חבר אחר נוגע בו וכן הלאה לאין סוף, כולם טמאים ופסולים להזאה (רמב"ם

12 מעמדו של טבול יום תלוי במחלוקת תנאים משולשת במעילה (ח:). מוסכם על כולם שמדאורייתא טבול יום פוסל תרומה וקודש. לפי אבא שאול טבול יום נחשב לראשון מדרבנן לקודש. ר' מאיר מחלק בין קודש ותרומה ברמת הדרבנן, כאשר הוא מעניק טומאה לקודש שיכולה לעבור הלאה, ורק פוסל תרומה. חכמים אומרים שהן תרומה והן קודש נפסלים על ידי מגע בטבול יום, ואין שום יכולת להעביר את הטומאה הלאה. לפי דעת החכמים, נראה ברור כי טבול יום איננו מעביר טומאה אלא פוסל את הקודשים והתרומה, ואילו לפי דעתם של אבא שאול ור"מ יש מקום להגיד שישנה מידה מסויימת של היטמאות, אם כי מדובר ברובד הדרבנן בלבד. אולם, מן הראוי לציין כי יש קושי מסויים בעמדה זו מן הגמ' במנחות. הגמ' (מנחות כד.) עוסקת בדין 'שבע לה טומאה', לפיו חפץ שכבר נטמא אינו יכול להיטמא שוב באותה רמה של טומאה, כך שהמגע השני חסר משמעות לחלוטין. ההשלכה המרכזית לכך הוא 'צירוף כלי'. בדרך כלל כאשר ישנן שתי חתיכות אוכל של הקדש בתוך כלי אחד ואחת מהן נטמאה אזי גם החתיכה השנייה נטמאת מכיוון שהיא נמצאת באותו כלי (ע"י ה"י שאר אבות הטומאה יב:ח-ה). לפי הדין של 'שבע לה טומאה', אם החתיכה הראשונה כבר היתה טמאה לפני כן אזי המגע בטומאה חסר משמעות. ממילא, האוכל השני לא נטמא גם במקרה שאיננו טמא בכלל. הדין של 'שבע לה טומאה' סביר מבחינת היטמאות, כאשר אין משמעות להיטמאות שנית מפני שאין טומאה חלה על טומאה, אך מבחינת הפסול והפגיעה בייעוד אין הגיון בכך. אמנם, הגמ' במנחות (שם) מיישמת את הדין הזה גם ביחס למגע טבול יום, וכמובן זה קשה לפי הגישה שטבול יום אינו מטמא אלא פוסל, וצ"ע.

הל' פרה אדומה יג:ו). אם כן, ניתן להסביר שאפילו חפץ שאינו טמא פסול לפרה, מכיוון שהפסול להזאה מבוסס על פסול מיוחד ולא על היטמאות.

ג. **חיבת הקודש:** יש דברים שלפי הכללים הרגילים של טומאה אינם מקבלים טומאה, אבל מאחר שהם קדושים, הם יכולים להטמא למרות זאת. הגמרא (חולין לו:) אומרת שיש לדברים אלה "חיבת הקודש" שמעניקה להם את היכולת להיטמא. "חיבת הקודש" עולה בשני הקשרים:

1. צריך שאוכל "יוכשר לטומאה" לפני שהוא יכול להיטמא. כלומר, האוכל צריך להירטב ע"י אחד משבעת המשקים.¹³ אולם, אוכל קודש אינו זקוק להכשר לפני שהוא מקבל טומאה, מאחר שיש בו "חיבת הקודש".
 2. בדרך כלל, רק אוכל יכול לקבל טומאת אוכלין. חומרים אחרים, כגון עצים ואבנים, אינם מקבלים טומאה. למרות זאת, העצים והלבונה של הקדש שקרבים על גבי המזבח מקבלים טומאת אוכלין, מפני שיש בהם "חיבת הקודש".¹⁴
- הגמרא (חולין לו.) שואלת האם דברים שיש להם "חיבת הקודש", כגון "צריד של מנחות" (קמח יבש שלא הוכשר), יכולים להיות ראשון או שני לטומאה. ההשלכה לשאלה זו היא האם דברים שיש להם "חיבת הקודש" יכולים לטמא אוכלים אחרים או לא. המקדש דוד (קדשים לז:ב ד"ה בההיא) מציג שתי אפשרויות להסביר את הצד שלפני דברים שיש להם "חיבת הקודש" אינם יכולים לטמא אוכלים אחרים:
- א. הגמרא מבינה שדברים שנטמאים מפני שיש להם הכשר של "חיבת הקודש" נעשים **טמאים ממש, אבל אינם יכולים לטמא דברים אחרים מפני שבסופו של דבר אין להם "שם אוכל"**. כלומר, מדובר על **תהליך של היטמאות**, אבל החפץ אינו יכול לטמא.

13 ראה דיון נרחב בנושא זה בשיעור "הכשר אוכלין".

14 יש מחלוקת בראשונים ובאחרונים אם חיבת הקודש היא מדאורייתא או מדרבנן. תוספות בזבחים (לד. ד"ה ואפי') קובעים על פי הגמרא בחולין שחיבת הקודש היא מדאורייתא, ואילו רש"י (פסחים לה. ד"ה הכא נמי מעלה) סבור שהיא מדרבנן. הרמב"ן (חולין לה.) מאמץ גישה ביניים, לפיה חיבת הקודש מסוג א' (קדשים שאינם מוכשרים ולמרות זאת מקבלים טומאה) היא מדאורייתא, וחיבת הקודש מסוג ב' (אפילו קדשים שכלל אינם אוכלים מקבלים טומאה) אינה אלא מדרבנן. המנ"ח (קמה:ו ד"ה ולפי מה שכתבנו) סבור להיפך, שחיבת הקודש מסוג א' היא מדרבנן, ומסוג ב' היא מדאורייתא.

ב. הצעת הגמרא היא שחיבת הקודש רק יכולה לפסול קדשים, ולכן למרות שהקודש נגע באב הטומאה, הוא פסול ולא טמא ממש, וממילא אינו מסוגל לטמא אוכלים אחרים. כלומר, כלל לא מדובר על טומאה, אלא על פסול.

ישנן כמה השלכות לשאלה זו:

- **אם נגע במי פרה אדומה:** אפילו רביעי לטומאה שנגע במי פרה אדומה פוסל אותם (פרה יב:ו-ז, רמב"ם הל' פרה אדומה יג:ו). לכן, אם דברים שנטמאים ע"י חיבת הקודש הם רביעי לטומאה הם יוכלו לפסול פרה אדומה, אבל אם הם פסולים ולא טמאים, לכאורה הם לא יוכלו לפוסלה.
- **הוכשרו אחר כך:** אם מדובר על חפץ שטמא ממש וכל הסיבה שאינו יכול לטמא דברים אחרים הוא שחסר לו "שם אוכל", ייתכן שאם החפץ הוכשר לאחר מכן בשבעת המשקים הוא יקבל "שם אוכל", וממילא הוא יטמא חפצים אחרים.¹⁵ לעומת זאת, אם אינו מטמא חפצים אחרים מפני שאין בו טומאה, אזי גם אם יהיה לו "שם אוכל" הוא עדיין לא יטמא חפצים אחרים.

ד. חולין שנעשו על טהרת התרומה והקודש

אדם מסוגל להעניק מעמד מיוחד לחולין, כך שהחולין ייחשבו כאילו הם תרומה או קודש. מדובר במקרה בו אדם מקפיד לאכול חולין "בטהרת תרומה" או "בטהרת קודש". כלומר, אם אדם מקפיד שהחולין שלו לא יגעו בשני לטומאה, כמו בתרומה, והוא רק אוכל את החולין שלו בטהרה, החולין נקראים חולין שנעשו על טהרת התרומה, ומדרבנן יש להם כמה דינים של תרומה ביחס לטומאה. כמו כן, אם אדם מקפיד שהחולין שלו לא יגעו בשלישי לטומאה, כמו בקודשים, ואוכל את החולין בטהרה, החולין נקראים חולין שנעשו על טהרת הקודש, ומדרבנן יש להם כמה דינים של קודש.¹⁶

15 המהלך המוצע מניח כי הכשר משלים את ה"שם אוכל" של החפץ, כך שלפני ההכשר איננו אוכל לגמרי. אמנם, ניתן להבין שההכשר אינו דין ב"שם אוכל" אלא דין בהיטמאות. ראה דיון נרחב בחקירה זו בשיעור "הכשר אוכלין".

16 קשה מאד להבין מדוע ולשם מה בכלל קיים 'יצור כלאים' של חולין שנעשו על טהרת הקודש, שהרי (במיוחד בעולם העתיק) זוהי טירחא יתירה לשמור את דיני טומאה וטהרה כשאינן צורך בכך.

בכל אופן, יש שלש דעות בגמרא (חגיגה יט:ב.) לגבי המעמד של חולין שנעשו על טהרת הקודש:

- א. חולין שנעשו על טהרת הקודש נחשבים כקודש, כלומר שהם יכולים להיות אפילו רביעי לטומאה.
- ב. חולין שנעשו על טהרת הקודש נחשבים כתרומה, כלומר שהם יכולים להיות שלישי לטומאה, אבל לא רביעי לטומאה.
- ג. חולין שנעשו על טהרת הקודש נחשבים כחולין. כלומר, הם רק יכולים להיות שני לטומאה, והעובדה שאדם אוכל אותם על טהרת הקודש אינה משנה את רמת ההיטמאות שלהם. יש שני הסברים לכך:

למרות שהדבר עדיין צריך עיון, יש כמה הסברים אפשריים למה רצוי להקפיד על חולין שנעשו על טהרת התרומה והקודש:

1. רש"י (חגיגה יט: ד"ה שנעשו, סוטה ל. ד"ה בחולין, חולין לג: ד"ה על טהרת הקודש) מסביר שאנשים שהיו אוכלים תרומה וקודש רצו להרגיל את בני ביתם (או את עצמם) לאכול בטהרה, כדי שלא יטמאו את התרומה והקודש בבית, ולכן גם הקפידו לאכול את החולין בטהרת תרומה או קודש. יש לציין כי דעה זו קשה למדי, שהרי בין חולין שנעשו על טהרת התרומה או הקודש לבין תרומה או קודש עצמם יש כמה הבדלים הלכתיים, כך שקשה להבין איך זה עוזר להתרגל לדיניהם.
2. הרמב"ם (פיהמ"ש טהרות ב:ב, הל' טומאת אוכלין טז:ב) מסביר שהיו אוכלים את החולין על טהרת התרומה והקודש כדי להתרחק מעמי הארץ, שכן הם לא שמרו על הלכות טומאה וטהרה.
3. מו"ר הרב אהרן ליכטנשטיין (שיעורי הרא"ל טהרות עמ' 14-9) מצייע שיש מעלה לאכילת חולין בטהרה, ולכן ייתכן שאדם יאכל אפילו את החולין שלו על טהרת הקודש או על טהרת התרומה. עיין גם בתוס' (חולין ב: ד"ה טמא בחולין) שכתבו שיש "אזהרה לבני ישראל שיאכלו חוליהן בטהרה" על סמך הפסוק "והתקדשתם והייתם קדושים" (ויקרא יא:מד).
4. הגמרא בחגיגה (יח:) אומרת ש"בגדי פרושים מדרס לאוכלי תרומה". הפרוש אוכל חולין בטהרה אך אין לו שמירה ברמה מספיק גבוהה כדי לאכול תרומה. לכן, בגדי נחשבים למדרס הטמא ביחס לאוכלי תרומה. כמו כן, בגדי אוכלי תרומה מדרס לאוכלי קודש. הכלל הוא, שכל רמה של קדושה זקוקה לשמירה מיוחדת, והרמה של הטהרה שמתחתיה נחשבת כטמא ממש. אם כך, ייתכן ובחולין שנעשו על טהרת הקודש ותרומה, השמירה תופסת כלפי קודש ותרומה, ויהיה ניתן לערב אותם עם תרומה וקודש ממש. לפי זה, ייתכן שכהן שרצה לערב תרומה וחולין היה מכריז על החולין כטהרת תרומה כדי שלא תטמא התרומה, וכמו כן בקודש.

1. **רש"י** (חגיגה כ. ד"ה דלמא) מסביר שדעה זו סבורה שבטלה זעת האדם, ואינו יכול לשנות את מעמד החולין שהיה קיים לפני כן.¹⁷

2. **הרמב"ם פוסק** (הל' אבות הטומאות יא:ט) שחולין שנעשו על טהרת הקודש נחשבים לחולין, והבעלים אינם מסוגלים לקבוע שיקבלו טומאה כקודש. בכל זאת, עדיין קיימות הלכות מיוחדות בחולין שנעשו על טהרת הקודש, במקרים בהם יש **"דררא דטומאה דאורייתא"**, זאת אומרת כאשר יש חשש של טומאה דאורייתא

(ראה גמ' חגיגה כ: כא: והל' אבות הטומאות יב: א-ו, טז).

סביר להניח שחולין שנעשו על טהרת התרומה והקודש יכולים להיות **טמאים**, אבל לא **פסולים**. כלומר, כאשר חולין שנעשו על טהרת התרומה והקודש נוגעים בדבר טמא, אין להם פסול פורמלי, מכיוון שאין מצוה שקיימת בהם – יש מצוה לאכול רק קדשים או תרומה 'אמיתיים'. ממילא, אין שום מצווה או ייעוד שלגביהם הם יכולים להיות "פסולים", ואין משמעות ל"פסול" כזה. לעומת זאת, חולין כן מקבלים טומאה, ולכן סביר לומר שחולין שנעשו על טהרת הקודש והתרומה מקבלים טומאה, אבל אין להם פסול. לפי האמור לעיל, ניתן להסביר את שלוש השיטות הנ"ל:

א. אם חולין שנעשו על טהרת הקודש נחשבים כקודש, ניתן להעלות שתי אופציות:
1. גם רביעי בקודש (כפי שהצענו לעיל) וגם חולין שנעשו על טהרת הקודש **פסולים**.

2. גם רביעי בקודש וגם חולין שנעשו על טהרת הקודש מקבלים טומאה ממש.

ב. אם חולין שנעשו על טהרת הקודש נחשבים כתרומה, ניתן להסביר שרביעי בקודש פסול, אבל שלישי בתרומה טמא ממש, ולכן משווים בין חולין שנעשו על טהרת הקודש לבין תרומה, מפני שגם חולין שנעשו על טהרת הקודש מקבלים טומאה ממש.

ג. אם חולין שנעשו על טהרת הקודש נחשבים כחולין, ניתן להסביר זאת באחת משתי דרכים:

17 אולם, שיטה זו קשה, מאחר שכמה משניות כבר מזכירות את הענין של חולין שנעשו על טהרת הקודש. בעקבות זאת, רש"י צריך להסביר למה יש דין כזה אם אין השלכות מעשיות שנובעות ממנו.

1. רש"י, כאמור, טוען שבטלה דעת בעלי החולין, והבעלים אינם יכולים לקבוע שחולין יקבלו טומאה כמו קודש.
 2. לפי הרמב"ם, חולין שנעשו על טהרת הקודש אינם מקבלים טומאה כמו קודש, אבל יש בהם חומרות אחרות כאשר יש "דררא דטומאה דאורייתא". ייתכן שלפי הרמב"ם, גם שלישי וגם רביעי לטומאה הם בעצם פסולים, ועל כן חולין שנעשו על טהרת הקודש, שרק מקבלים טומאה ואינם נפסלים, אינם יכולים להיות שלישי או רביעי.¹⁸
- ניתן לציין מספר השלכות לשאלת מעמדם של חולין שנעשו על טהרת הקודש והתרומה¹⁹:

18 יש לציין שהרמב"ם סבור (הל' אבות הטומאות יא:ט) שחולין שנעשו על טהרת הקודש נחשבים כחולין, אבל חולין שנעשו על טהרת התרומה אכן נחשבים כתרומה. אם כן, יש לשאול למה הרמב"ם מחמיר יותר בחולין שנעשו על טהרת תרומה מבחולין שנעשו על טהרת הקודש! ניתן להציע שתי אפשרויות:

א. הרמב"ם סבור (הל' אבות הטומאות יא:יג) שרק קודש שעבר תהליך של הקדשה ע"י מעשה, כמו בשר קודשים שנשחט, או מנחות שכבר הוקדשו בכלי שרת, יכול להיות רביעי לטומאה. לעומת זאת, קודש שרק עבר תהליך של הקדשה ע"י דיבור, כמו חלות תודה שעדיין לא נשחט הקרבן שלהן, אינן יכולות להיות רביעי לטומאה. כעת, ברור שתרומה יכולה להיות שלישי לטומאה גם כאשר הבעלים רק תורמים ע"י דיבור (כי אין שלב מעבר לזה). אם כן, ייתכן שהבעלים יכולים ליצור מצב חלקי של תרומה ע"י דיבור, ולכן חולין שנעשו על טהרת התרומה יש להם דינים של תרומה, אבל לא ניתן ליצור מצב חלקי של קודש ע"י דיבור גרידא, ולכן חולין שנעשו על טהרת הקודש אין להם דיני טומאת קדשים.

ב. הסברנו שלפי רש"י, התקנה של חולין שנעשו על טהרת התרומה ועל טהרת הקודש קיימת כדי שאנשים יזהרו יותר לא לטמא תרומה וקדשים. לפי הסבר זה, ייתכן שחז"ל החמירו יותר בחולין שנעשו על טהרת תרומה מפני שתרומה שכיחה יותר מקודש ולכן צריכים חומרות נוספות בתרומה כדי שאנשים יתרגלו לא לטמא את התרומה. אכן, חז"ל גזרו שיש ליטול ידים לפני שאוכלים תרומה, אבל לא לפני שאוכלים קודש, ולכאורה אפשר להסביר שרצו להחמיר יותר בחולין שנעשו על טהרת התרומה כדי שאנשים יתרגלו להזהר בטהרת התרומה.

19 הגמ' (נדה ז.) דנה במגעו של טבול יום, ומסקנת הגמ' היא שאין טבול יום פוסל חולין שנעשו על טהרת הקודש והתרומה. מסקנה זו מובנת היטב, שהרי לפי דברינו טבול יום פוסל ולא מטמא, ואילו חולין שנעשו על טהרת הקודש אינם 'נפסלים'. יתירה מזו, התוס' (שם ד"ה והאי טבול יום) מעמתים את הסוגייה שם עם סוגיות אחרות בהן נאמר כי שני לטומאה מטמא חולין שנעשו על טהרת הקודש. לפי דעה אחת בתוס', התירוץ הוא שדוקא טבול יום אינו פוסל חולין שנעשו על טהרת התרומה, בניגוד לשאר טומאות הפוסלות את התרומה, כיוון "דטבול יום קיל טפי דאין צריך רק הערב שמש". ניתן להבין שהתוס' הבינו שאין בו טומאה, ועל כן איננו מסוגל לטמא חולין שנעשו על טהרת הקודש.

א. **פסילת קודש**: לכאורה יש השלכה ברורה לשאלה האם חולין שנעשו על טהרת התרומה הם טמאים או פסולים – האם שלישי בחולין שנעשו על טהרת התרומה מסוגל לפסול קודש? אם נאמר כי שלישי זה יש טומאה, לכאורה הוא יוכל להעביר אותה לרביעי בקודש. אך אם הוא רק פסול, סביר להניח ששלישי בחולין שנעשו על טהרת התרומה אינה עושה רביעי בקודש.

אולם, כאן יש נקודה בעייתית ברמב"ם. הרמב"ם, כאמור, סבור (הל' שאר אבות הטומאה יא:ח) באופן כללי ששלישי בתרומה יכול לעשות רביעי בקודש. למרות זאת, דווקא ביחס לשלישי בחולין שנעשו על טהרת התרומה הוא קובע שאינו עושה רביעי בקודש (שם יא:ט). על פי דברינו היינו מצפים ששלישי בחולין שנעשו על טהרת התרומה יעשה רביעי בקודש, שהרי הוא טמא אך אינו פסול. לכאורה מוכרחים לומר לפי הרמב"ם שככה הייתה הגזירה, וצ"ע.

ב. **איסור לטמא**: מדברי רש"י בחולין (ב: ד"ה כקדש דמו) עולה, שישנו איסור דרבנן לטמא חולין שנעשו על טהרת הקודש, אך הרמב"ן (שם ד"ה טמא בחולין) חולק על כך. לכאורה, אם יש איסור לטמא חולין שנעשו על טהרת הקודש יש להבין שיש בהם ייעוד מסויים, וניתן לדבר על פסול מעבר להיטמאות.

ג. **חולין הטבולין לחלה**: הגמ' בניה (י:ו) דנה בשאלה האם "חולין הטבולין לחלה" זהים לחלה או לא. למרות שמדובר על עיסה שהיא עדיין חולין וטבל (שהרי חסרה קריאת שם), בכל זאת קובעת הגמ' ש"כחלה דמו" ואסור לטמא אותה מדרבנן אף אם נולד בה ספק טומאה. במהלך הסוגייה, מעלה הגמ' (שם ז) ה"א להשוות בין חולין הטבולין לחלה לבין חולין שנעשו על טהרת התרומה, כיוון שחלה היא סוג של תרומה. הגמ' דוחה השוואה זו וקובעת כי חולין הטבולין לחלה חמורים יותר שהרי "פתיכא [מעורבת] בהו תרומה", בניגוד לחולין שנעשו על טהרת התרומה ש"לא פתיכא בהו תרומה".

ניתן לפרש שההבדל נעוץ בכך שחולין הטבולין לחלה, שהם בעצם טבל והחלה מעורבת בו, מקבלים מימד מסויים של ייעוד למצווה וקדושה של חלה (שדינה

כתרומה), ועל כן ניתן לפסול אותם מעבר להיטמאות. לעומתם, בחולין שנעשו על טהרת התרומה אין שום ייעוד ומצווה וממילא יש להם רק טומאה ולא פסול.²⁰

20 באופן דומה ניתן להסביר את חלוקתו של הרמב"ם ביחס לחולין שנעשו על טהרת הקודש. הרמב"ם (הל' שאר אבות הטומאה יא:ט) חילק בין חולין שנעשו על טהרת הקודש, שאין בהם אפילו שלישי, לבין מנחות שלא קדשו בכלי, חלות תודה ורקיקי נזיר שלא נשחט עליהם הזבח (שם יא:ג), בהם יש שלישי כבתרומה, על אף שאינם קודש לגמרי ואין בהם רביעי לטומאה. יתכן שבדברים אלו ישנו ייעוד מסויים ('פתיכא בהו קודש') ועל כן הם 'נפסלים' ברמת שלישי בטומאה, ואילו חולין שנעשו על טהרת הקודש הינם חולין לגמרי.